

ԷԹՆՈԴԻՆԱՄԻԿԱԿԱՆ ՍՈՂԵԼ ԱՂԵՏԻՑ ՏԱՐԻՆԵՐ ԱՆՑ
(Կորուստներ և ձեռքբերումներ)

Ի՞նչն է ստիպում մեզ տարիներ անց կրկին անդրադառնալ 1988-ի երկրաշարժի սոցիալ-հոգեբանական հետևանքների քննությանը, ազգաբնակչության հոգեկան առողջության պահպանման ու հոգեկան հիպոնոզիայի ապահովման հիմնախնդիրներին:

Երկրաշարժը և անցման փուլի դժվարությունները անկառավարելի էին, վերջինս նաև՝ անօրինաչափ: Ստրեսից հետո մարդկային հարաբերությունները խաթարվել էին, և սովորական մարդը անկարող էր հոգեբանորեն դիմակայելու աղետի հետևանքներին, քանի որ ազգաբնակչության հետ տարվող հոգեբանական աշխատանքը նախադեպը չուներ: Էքստրեմալ վիճակների հոգեբանական դաշտն ուսումնասիրված չէր:

Ինչպե՞ս աշխատել ստրես տարած մարդկանց հետ: Թեև 1926թ.-ին Գյումրին արդեն երկրաշարժ տեսել էր, սակայն այդ ուղղությամբ հոգեբանական որևէ աշխատանք չէր տարվել: Հայտնի չեն նաև Տաշքենդի, Մեքսիկայի, Չինաստանի երկրաշարժերի մասին տեսական հետազոտություններ: Իհարկե, 1988թ. երկրաշարժից հետո եղել են հրապարակումներ, գիտաժողովներ, քննարկումներ, ինչպես նաև տրամադրվել են դրամաշնորհներ աղետի հոգեբանական հետևանքների ուսումնասիրման համար: Սակայն այս ամենը կատարվել է մասնակի, նեղ հարցերի ուսումնասիրման դիտակետից: Այսպես, օրինակ՝ աղետի պատճառով հաշմանդամ դարձածներին, ծնողազուրկ երեխաներին վերաբերող ծրագրեր, որոնք, ցավոք, ընդհանրացված ուսումնասիրություններ չդարձան: Ժամանակն է ընդհանրացնել այդ փորձը կորուստների և ձեռքբերումների առումով: Գյումրիի երկրաշարժն իր ընդգրկման չափերով, գոհերի քանակով որպես բաց դաս է անհրաժեշտ ներկայացնել աշխարհին, քանի որ աշխարհն անընդհատ ենթակա է աղետների և ահաբեկչությունների: Մասնակի հետազոտությունները խոսում փաստեր կարող են լինել, եթե ընդհանրացվում են, վերածվում են մոդել-կադապարների: Միայն կորուստներով չի կարելի ձևակերպել սոցիալ-հոգեբանական կարիք:

Երկրաշարժն իր սոցիալ-տնտեսական, բարոյական, մշակութային, կրթական հետևանքներով ամբողջովին Եւսումնասիրված, համակարգված չէ, այսինքն՝ քիչ ուսանելի է միջազգային փորձի համար: Բնական աղետի մեջ հայտնված մարդիկ նման են միլյանց, ունեն մտանառիչ սոցիալ-հոգեբանական հիմնախնդիրներ, այս դեպքում ավելի է կարևորվում աղետի սոցիալ-հոգեբանական վերլուծությունն առհասարակ: Հետադիտյալ կարճատև շրջանում սոցիալ- հոգեբանական դժգոհությունների մեծ չափը և անհուսալի ապագան ոչինչ չէին խոստանում: Ամբողջ քաղաքական մեքենան անձնային հոգեբանական խնդիրներ լուծելու փոխարեն՝ առաջնահերթորեն միտված էր դեպի քաղաքականություն: Հաղորդումները խառը տեղեկատվություն էին պայտուակում, որոնք տարրոշված և դիֆերենցված չէին: Մարդը սպասումներ չուներ, աղետյալ ազգաբնակչության անձնային հիմնախնդիրները լուծված չէին բազմազործոն հոգեբանական դաշտում:

Ըստ էության, հետադիտյան ժամանակաշրջանում մարդկային հոգեկան ապրումների վերարտադրությունը բացառիկ տեղեկատվություն էր ազգի գեներֆոնդի և նրա ինքնապաշտպանական մեխանիզմների մասին, որն անհրաժեշտ էր պահել տեղեկատվական բանկերում: Մինչդեռ այս մասին առաջօր սերնդին առանձնակի ոչինչ չի քողմվել: Ընդհանուր հայտարարի չեն բերվել աղետի մասին ամփոփիչ վերլուծություններն ու գնահատականները:

Տակավին չի տարվել հոգեբանական աշխատանք ինչպես վերակազմավորված, այնպես էլ օրևանը կորցրած, եզակի ծնողով կամ ծնողազուրկ, խնամակալով կամ երեխայի կորցրած, հաշմանդամ ունեցող, մեկ անձով, միայնակ ձերերի, օտարված անձով ընտանիքների հետ, չեն պարզվել այս ընտանիքների տիպաբանական առանձնահատկությունները՝ իբրև վերակազմավորվող հարաբերությունների տեսակ, կայուն և մշտապես փափոխվող կողմերով, միասնական արժեքային կողմնորոշումներով:

Արտերկրի մասնագետները հավաքեցին մեծաքանակ տեղեկատվություն նյութեր, նկարներ աղետի հոգեբանական հետևանքների մասին, որը հարստացրեց էքստրենալ վիճակների վերաբերյալ իրենց իմացության դաշտը: Ավելին, մեր խորին համոզմամբ անբույատրելի էր մանուկների հետ կատարված հոգեբանական աշխատանքի պրոյեկտները, մանկական ստեղծագործությունները դուրս բերել հանրապետության սահմաններից, որովհետև այն ազգային նկարագիր է և ցույց է տալիս մատաղ սերնդի դիրքորոշումները, ցանկություններն ու նպատակը, զգացմունքները, իսկ սա ընդգրկում նյութ է գիտատեսական վերլուծությունների համար: Ազգային հոգեբանության տվյալներն այս կտրվածքով ուսումնասիրելը փաստորեն դառնում է տվյալ ազգի նկատմամբ հետագա դիվանագիտական հարաբերությունների դրսևորման ձև: Հետևաբար կարևորում ենք միջազգային մակարդակով մասնագիտական քննարկումների անհրաժեշտությունը հետևյալ ուղղություններով.

- ա) աղետյալների հոգեբանական փոխհատուցման ուղիների որոնում,
- բ) ազգային սովորույթների, ծեսերի, ավանդույթների՝ իբրև ինքնապաշտպանական մեխանիզմի ուսումնասիրում և վերափմաստավորում, որը գենետիկորեն ազգաբնակչությանը դուրս կբերի խորը ճգնաժամից,
- գ) ստրեսից հետո հաշմվածություն և կոլեկտիվ շփումներ, միջանձնային փոխհարաբերությունների ջերմացում,
- դ) մարդկանց հարողակցումն իբրև ֆենոմեն, հաղորդակցման մոդելների հոգեբանական առանձնահատկությունները,
- ե) ազգային սիմվոլների յուրացումը հոգեկարգավորման գործընթացում,
- զ) այլ ժողովուրդների էքստրենալ վիճակների դրսևորման ձևերն ու հոգեկարգավորումն ապահովող գործոնները,
- է) ժամանակի գիծը ստրեսի պահին:

Անցումային շրջանը, երկրի սոցիալ-տնտեսական ծանր կացությունը, հետադետյան շրջանի հիմնախնդիրներն իրենց խոշոր ազդեցությունն են քողել Շիրակի մարզի ազգաբնակչության սոցիալ-հոգեբանական վիճակի վրա: Բազմաթիվ աշխատատեղերի, տասնյակ հազարավոր օբևանների կորուստը մեծ չափով խոցելի դարձրեց սոցիալապես անապահով ընտանիքները: Դրսևորվող առաջին հոգեբանական ստրեսը եղավ մարդկանց հոգեկան անպաշտպանվածությունը, սոցիալական վախը ու օտարումը:

Աղետը, անկախ տարածածավալային ընդգրկման չափերից, շատ ավելի մեծ ու ընդգրկում է, եթե անցնում է անձի ներաշխարհավ՝ խաթարելով նրա հոգեվիճակը:

Քննելով աղետ տեսած մարդկանց հուզական առանձնահատկությունները՝ նշենք, որ ամենաակնառուն վախի զգայությունն է: Վախի հույզի դեպքում անձի ընդհանուր վիճակին ավելանում է նաև ֆիզիկական և հոգեկան աններդաշնակությունը: Հուզական հոգեվիճակի արտահայտություններ են նաև տխրության, քախձի ու տառապանքի ապրումները, որոնք դրսևորվում են մեծավորներին կորցրած մարդկանց յուսաբանական վերապատմունքում: Այսօրինակ վերապատմումները կայտղ են նպաստել ստրեսային իրավիճակի ինտեգրացմանը:

Կոլեկտիվ ելքը գտնված չէր, բարոյական մթնոլորտը ճնշող էր: Երբ սկսեց գործել կոլեկտիվ մտածողությունը (շինարարություն, աշխատատեղերի ստեղծում, առևտուր և այլն), հոգեբանական դրսշտի լարվածությունը սկսեց աստիճանաբար նվազել: Կոնկրետ Գյումրիում հոգեկարգավորման միջոցների որոնումը եղավ ներսից՝ շնորհիվ ազգաբնակչության ներքին ռեսուրսների, որոշակիորեն շեշտադրվեցին հանրային շփումները:

Հայ ժողովուրդը մշտապես կըք է որոնել՝ ապավինելով իր հոգեբանական ներքին հնարավորություններին ու պատմական հիշողությանը, քանի որ կան ազգային հատկանիշներ, որոնք էքստրենալ իրավիճակներում յուրօրինակ դրսևորում են ստանում: Հարաբերությունների առանձնահատկությունները բացառիկ դեր կատարեցին: Կոլեկտիվ վշտի ու տառապանքի և կոլեկտիվ ձեռքբերումների գաղափարը մարդուն դուրս բերեց սահմանային իրավիճակից: Սկսեցին գործել ընդօրինակման հաղթահարման, ինչպես նաև աղետի շարունակական վերապատմումների ընդհանրական վերաբերմունքի մեթոդները: Երկար պատմեցին միմյանց, պատմելու ընթացքում ուղիներ որոնեցին, աղետը միասին էին կրել և լուծումն էլ միասին գտան՝ ներքին սպասարկման շնորհիվ:

Ի՞նչ ենք առաջարկում. ա) սոցիալ-հոգեբանական վերլուծություններ և մեկնաբանություններ աղետի հետևանքների մասին, բ) ընդհանրացնել առ այսօր հրատարակված բոլոր նյութերը ստրեսային իրավիճակների ինտեգրացման մասին՝ շեշտը դնելով հիմնական կորուստների և ձեռքբերումների իրողության վրա:

Նպատակն է մասնագետների ուշադրությունը բևեռել աղետի հոգեբանական հետևանքների ուսումնաքննությանը, ցույց տալ հետադետայան շրջանում սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների անհրաժեշտությունը՝ այն դիտելով որպես ազգաբնակչության հետ տարվող աշխատանքների վճռական պայման:

Ծրագրի խնդիրներն են՝ ա) հզորացնել տեղեկատվական դաշտը, որն ամբողջական կույրձնի մարդկանց պատկերացումները էքստրեմալ իրավիճակների մասին, բ) ապահովել գոյատևման հնարավորություն ստրեսից անմիջապես հետո, գ) ազգաբնակչությանը հոգեբանորեն նախապատրաստել մոր պայմաններին, հաշտեցնել մարդուն կյանքի հետ, դ) ակտիվացնել միջանձնային կապերը, ջերմացնել մարդկային հարաբեյությունները, ե) աղետի մասին խոսքային վերապատմումների հնարավորություն ստեղծել, հագեցնել միջանձնային հոգեբանական շփումների դաշտը, զ) ապահովել մարդկանց շարունակական զբաղվածությունը:

ЭТНОДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ – СПУСТЯ НЕСКОЛЬКО ЛЕТ ПОСЛЕ БЕДСТВИЯ (ПОТЕРИ И ПРИОБРЕТЕНИЯ)

Резюме

К. Саакян

В статье ретроспективно рассмотрены проблемы сохранения психического здоровья и психической гигиены населения и обсуждаются социально-психологические последствия землетрясения 1988г. в Армении. Предлагается в рамках конкретной этно-психологической программы исследовать социально-психологические последствия бедствия и обобщить весь материал об интеграции стрессовых обстановок, подчеркивая в основном потери и обобщения.